

- ² Там само. - Арк. 2, 5, 6, 11.
³ Там само. - Арк. 21.
⁴ Там само.
⁵ Кріль Ю., Зайцев Б. и др. Московский район г. Харькова. История и современность. - Х., 1994. - С. 178.
⁶ ДАХО. - Ф. 2, оп. 14, спр. 119. - Арк. 14.
⁷ Там само. - Ф. 3064, оп. 1, спр. 35. - Арк. 20.
⁸ Там само. - Ф. 3069, оп. 1, спр. 25. - Арк. 1.
⁹ Там само. - Спр. 5. - Арк. 12.
¹⁰ Там само. - Спр. 171. - Арк. 1.
¹¹ Там само. - Спр. 5. - Арк. 15.
¹² Там само.
¹³ Нюрнбергский процесс. - М., 1958. - Т. 3. - С. 681.
¹⁴ Там само. - С. 654.
¹⁵ Німецько-фашистський окупаційний режим на Україні. - К., 1963. - С. 44.

- ¹⁶ Там само. - С. 50.
¹⁷ Там само. - С. 101.
¹⁸ ДАХО. - Ф. 3069, оп. 1, спр. 5. - Арк. 7.
¹⁹ Харьковщина в годы Великой Отечественной войны: хроника событий. - Х., 1995. - С. 57.
²⁰ ДАХО. - Ф. 3074, оп. 1, спр. 130. - Арк. 1-42.
²¹ Там само. - Арк. 8.
²² Там само.
²³ Там само.
²⁴ Там само. - Арк. 9, 11.
²⁵ Там само.
²⁶ Там само. - Ф. 3064, оп. 1, спр. 35. - Арк. 34.
²⁷ Там само. - Арк. 36.
²⁸ Харьковщина в годы... - С. 38.
²⁹ ДАХО. - Ф. 2, оп. 14, спр. 119. - Арк. 17.

МАЛА ДАНИЛІВКА (Історичний нарис)

Останнім часом з'явилося чимало досліджень про історичне минуле Харківської області. Зокрема, значну роботу проводить Державний архів Харківської області, що видає цікаву серію книжок з архівними джерелами: "Край мій, Слобожанщина". Вагомий внесок зробили краєзнавці С.Потрошков, П.Губський, А.Лейбфрейд, І.Саратов, А.Ломакін, В.Кодін, М.Красиков та інші. Все ж на карті області залишається ще чимало білих плям, і одна з таких — історія села Малої Данилівки Дергачівського району. Згадок про це село дуже мало, тим більше систематизованих архівних справ. Інформація про нього розпорошена по різних джерелах. Та все ж спробуємо реконструювати картину минулого.

Виникнення села, як і інших населених пунктів Слобожанщини, треба розглядати в контексті великого переселення людності з Правобережжя на лівий берег Дніпра на ще не зайняті землі, так зване — "дике поле". Етнічні межі українського народу значно

змістилися на Схід і охопили територію сучасних Харківської, Сумської, Донецької, Луганської, частини Курської, Белгородської і Воронежської областей. Це була колишня територія їхніх предків, бо свого часу вона входила до складу Київської держави, і тільки частково була заселена сіверянами. Заселення цього краю було вигідне Москві, бо це був буфер, що прикривав її південні кордони від нападів татар. Цар Олексій Михайлович охоче видавав переселенцям грамоти на дозвіл тут жити, йому служити, присилав своїх воєвод. Будувались міста-фортеці, такі як Ізюм, Чугуїв, Харків, Зміїв, Валки.

Переселенці йшли хвилями, із своїми вантажами, везли свій скарб, сільськогосподарський реманент, навіть дзвони, вели худобу. Так виникло багато сіл, зокрема, на півночі від Харкова: Дергачі, Козача Лопань, на заході — Пересічне, Вільшани.

Топоніміка назви Мала Данилівка досить прозора, вона походить від власного імені Данило, який був ватажком пересе-

ленців і першим “осадчим”, мав малий зріст, а, як відомо, серед українців був звичай давати прізвища за фізичними ознаками, і селище стало називатися — “Малою Данилівкою”. Подібну назву дістало селище східніше Харкова — Велика Данилівка (великий на зріст Данило).

Першу згадку про Малу Данилівку знаходимо у творі Філарета Гумілевського (“Историко-статистическое описание Харьковской епархии”), належить вона до 1714 року, і офіційно цю дату вважають роком виникнення селища.

Спочатку це було маленьке поселення на правому березі річки Лопань, на північній околиці Харкова, де зараз залізнична станція Сортувальна. З часом воно то зростало, то зменшувалось, і згадка про нього є у “Описах Харківського намісництва” кінця XVIII ст. Тут містився центр селища, на лівому березі було багато хуторів, що було притаманно переселенцям, які любили селитися по берегах річок, коло лісу, де було більше волі. Їхні назви — Філонівський, Глибокий, Міщина і т.д. Деякі до недавнього часу були у пам’яті, як, наприклад, Окоп, це слово пов’язували з місцевістю коло річки, де був цей хутір Окоп-луг, Кочетівка, Лозівський, а деякі існують і досі відокремлено один від одного територіально зі своїми, уже ледве помітними етнічними ознаками — Караван, Лужок (стара назва — Лугове), Чайківка наприкінці XIX ст. на узліссі виник дачний хутір — Зайчики (теперішня назва — Зайченки). Зараз є дві назви цього хутора, інші стали селами з своїми вулицями, провулками (Караван, Лужок).

Саме селище, хутори, на відміну від Великої Данилівки, були тоді хазяйськими. В далекі часи мешканці займалися виключно сільським господарством, залежно від якості і розташованості земельних ділянок, які були неоднорідні: чорнозем чергувався з пісками і супіском. У долині річки займалися рибальством, городництвом, на суходолі, як, скажімо, на хуторі Лозовеньківському, Миколаївському — хліборобством, але майже всі мали худобу, птицю, і в цьому районі завжди стояв вітряк і млини на річці. Звичайно, в селі була кузня, шевці, бондарі, а близькість Дер-

гачів і Харкова, де часто відбувались ярмарки, крамниці, уможлилювала, вдовольняла потребу в різних товарах.

Промислових підприємств у сучасному значенні цього слова не існувало, за винятком “свічного заводу”, який 1830 року заснував Іван Тимофійович Ващенко. Тепер там знаходиться Харківське лісництво. Його хата в оточенні велетенських дубів стоїть і досі, місцевість зветься “Ващенкове”. Підприємство стабільно існувало до 1917 року. Був і маленький селітровий завод, а в хуторі Лужок магістр хімії Чернай заснував механічний млин, який без перерви працював до цього часу. Інша картина була на правому березі річки, в центрі самого селища. Там ще з 1840 року існує пивомедоварний завод А.Рейніке, а пізніше і цегельний. Він був багатою людиною, і йому ще належало 383,5 десятин землі на лівому березі, які здавались у аренду. Пізніше виник і цукрово-рафінадний завод.

Стан селища, його географія різко змінюється після реформи 1861 року. Люди, які орендували землю, робітники захотіли бути вільними власниками землі, і Рейніке охоче продавав її у розстрочку. Перший, хто купив ділянку землі, був колишній робітник Рейніке — Колісниченко Дем’ян, і оселився він біля теперішньої залізничної платформи Лозовенька. Земля стала інтенсивно заселятись, і одними з перших тут були Дубовики, Галіченки, Приходченки, Рибальченки, Журавлі, Гапоненки і т.і. Нове поселення виникло там, де був хутір Лозовеньківський, він швидко розчинився у ньому і набув нової назви, напевно, неофіційної — Ренківка. Називалось воно чомусь і Дашківка.

Місто Харків зростає, і селище на правому боці Лопані, там, де були заводи Рейніке, зливається з ним і остаточно втрачає свої риси. Істотно обличчя селища змінюється після прокладки Курсько-Азовської залізниці, багато хуторів зникає. Кочетівка називається “Підгородньою”, за назвою залізничної платформи. Тут існував роз’їзд, бо залізниця тоді була одноколісною, і зупинка була саме тут. Цегляний будинок роз’їзду, де жив залізничний службовець Чешко, стоїть і досі, і довгий час використовувався як паві-

льйон для очікування потягу. В кінці XIX ст. відомий географ Семенов у четвертому томі, присвяченому Малоросії, згадує і Малу Данилівку, називаючи її “фабричною слободою”, і знаходилась вона там, де і тепер, хоча і були ще заводи Рейніке. Мине зовсім мало часу, і селище остаточно “переїде” на лівий берег, а його залишки разом з церквою Костянтина і Олени, поглине Харків і розвинений залізничний вузол Сортувальна. Новий адміністративний центр селища отримає назву Мала Данилівка-2. Вулиць тоді не було, і райони помешкання називали “Той край” — Советська, “Піски” — Наукова і Курортна, “Шлях” — Петровська, “Шия” — Лісна. Тільки у 30-х роках селище отримає назви цих вулиць та ще інших. Населення було небагато, десь близько 400 чоловік і чимало людей уже працювало у місті.

Для зручності їздили потягом у місто, для викладачів і учнів землеробного училища зробили зупинку “Копитець” навпроти самого училища на відстані близько 500 м., але згодом, коли селище зросло, то її закрили і нову платформу зробили в самому селищі, і назвали її Лозовенькою, за назвою колишнього хутора і річки Лозова, що протікала поруч із Сходу на Захід, і впадала під прямим кутом у річку Лопань. Довгий час ця назва залізничної платформи була назвою селища, хоча офіційно воно мало назву Мала Данилівка, поштовою адресою і тільки у 60-х роках від цієї назви відмовились остаточно. Це рідкісний випадок, бо, як правило, назва селища збігається з назвою платформи, чи станції (Дергачі, Прудянка, К.Лопань).

В кінці XIX ст. для Малої Данилівки, як і для інших сіл на півдні — Васищево, Люботина, Кочетка, що відзначалися своєю мальовничістю і красивою природою, стали виникати численні дачі заможної верстви інтелігенції міста, купецтва, промисловців. Переважно вони були на горі, де ріс ліс, і там утворився дачний населений пункт “Зайчики”, були вони в Лужку, і в самому селищі. Прізвища їхніх власників збереглися у пам’яті і досі: Шовковий, Грячев, Гладков, Дагаєв. У 80-х роках побудовано земську школу, будинок якої зберігся і досі.

Існував у селищі і храм на честь рівноапостольних Костянтина і Олени. Першу згадку про церкву датовано 1800 роком. Була вона дерев’яною, однопрестольною, метричні і сповідальні книги зберігалися з 1775 року. На початку XIX ст. церква була в поганому стані, і поміщиця Дуніна мала намір зробити там капітальний ремонт, та, як з’ясувалось, краще було збудувати нову, цегляну. Побудовано таку, як свідчить В.Кодін, 1851 року, вона повторювала контури старої, дерев’яної. Церква дивом уціліла, розташована поруч із залізницею на ст.Сортувальна, є приходом мешканців Мала Данилівка.

Історія селища тісно пов’язана з найстарішим навчальним закладом — Землеробним училищем, на базі якого виник сучасний Харківський зооветінститут. На південній околиці Дергачів, коли нинішнього селища ще не було, тут існувала піщана з болотами пустеля з уже згадуваними хуторами 1837 року, за ініціативи міністра державного майна графа П.Д.Кисельова, тут було закладено учбову сільськогосподарську ферму.

1850 року стараннями управляючого Гльїнського було побудовано і освячено училищну церкву на честь св.Іоанна Златоуста. Простояла вона до 20 років XX ст., коли її суттєво перебудували на клуб ХЗІ (Харківського зоотехнічного інституту). Клуб згорів 1943 року.

1854 року було відкрито хліборобську школу, яку потім було реорганізовано в землеробне училище. Найбільшого розквіту учбовий заклад досяг, коли його директором став 1875 року О.Колесов (1837—1901). Він багато чого зробив для благоустрою місцевості та училища: зводив будинки, заклав цегельний завод, осушував болота, але найголовніша його заслуга в штучному озелененні сипучих пісків, які дошкуляли жителям. Він здійснив посадку сосни, сила вітру зменшилась, припинились піщані бурі, і це було одним з чинників, що люди охоче стали заселювати це нове місце. Сосновий бір буяє і зараз, став дійсною красою селища, з 1998 року — заповідник місцевого значення.

Наявність навчального закладу позитивно вплинула на загальний культурний рівень мешканців.

Землеробне училище стало колыскою для багатьох, розквіту їх таланту і здібностей. Досить сказати, що тут навчались відомий поет О.Олесь, поети і драматурги — М.Мамонтів, і К.Тренюв, поет і письменник О.Слісаренко, письменник Г.Михайличенко, публіцист і письменник 20-х років П.Лісовий, тут десять років працювала людина всебічного обдарування — Гнат Мартинович Хоткевич, винахідники Володимир і Микола Ломакіни. Багато з них потім буде незаконно репресовано, але вони встигнули зробити свій вагомий внесок у розвій української культури. Перебували в селищі і малювали його куточки славетні художники — співці Слобожанщини — С.Васильківський, М.Беркос і, як свідчення цього — їхні картини у Харківському художньому музеї. У 40-х роках був у селищі відомий поет російської еміграції Д.Кленовський — син відомого живописця І.Крачковського, а після війни мав зустріч із студентами і викладачами вже відомий Остап Вишня. Працював тут колишній міністр сільського господарства СРСР В.Мацкевич.

Вагомий внесок у розвиток культури селища зробила Ольга Колесова, яка впер-

ше в Малій Данилівці розпочала освітянський рух, заснувала при Землеробному училищі безплатну трирічну початкову школу на 100 учнів. Під час першої світової війни була обрана головою Комітету місцевої громади сестер милосердя Червоного Хреста. Письменниця і журналістка емігрувала до США і померла у Каліфорнії на 90-му році життя.

Морфологічно стан селища майже не змінювався, зберігав навіть свої етнічні риси до 50-х років, і нагадував Богом забуту людність, дійсно провінцію, перебуваючи всього за 7 км від Харкова, без електрики і радіо. З'явилися ці блага 1955 року в зв'язку з тим, що тут уперше проходила районна сільськогосподарська виставка. З того часу населення зростає, за рахунок, головним чином, приїжджих людей, виникають нові за будови, вулиці.

Зараз селище має більше 9000 мешканців, і селищна Рада складається із сіл: Мала Данилівка, Лужок, Караван і хуторів — Зайченки і Чайківка. 1963 року побудовано нове приміщення для середньої школи. Селищна Рада також знаходиться поруч, у новому будинку типової архітектури.

*Ростислав Рибальченко
(м.Харків)*

